

K SLOVENSKIM DIPLOMATSKIM ŠTUDIJAM**

Povzetek. Članek uvaja tematsko številko Teorije in prakse s primerjalno analizo stanja na področjih analize zunanje politike in diplomatskih študij v svetu in na Slovenskem. Ugotavlja, da je akademski razkorak za svetovnimi dogajanjem vsekakor manjši od tistega, kar označuje dvajsetletnica slovenske državnosti. Medtem ko je razvoj slovenskega proučevanja zunanje politike primerljiv s svetovnimi trendi, je mogoče upati, da bodo takšen razvoj doživele tudi diplomatske študije kot interdisciplinarno polje soočanja strokovnega in akademskega diskurza o diplomaciji kot zlasti instituciji mednarodne skupnosti in sredstvu zunanje politike.

Ključni pojmi: analiza zunanje politike, diplomatske študije, pregled stanja, Republika Slovenija.

Uvod

Dvajsetletnica slovenske državnosti je primeren trenutek za premislek tako slovenske zunanje politike kot slovenske diplomacije. Avtonomna zunanja politika predstavlja namreč zunanji vidik suverenosti države, ki se realizira znotraj mednarodne skupnosti. Aktivna in pasivna pravica predstavljanja, ki se v osnovi izkazuje s pošiljanjem in sprejemanjem diplomatskih predstavnikov, pa sodi med klasične temeljne pravice držav kot subjektov mednarodnega prava in mednarodnih odnosov. Imeti, ohranjati in razvijati lastno zunanjo politiko in diplomacijo je torej povezano s kontinuiranim obstojem suverene države v mednarodni skupnosti. V to kategorijo držav nedvomno spada tudi Republika Slovenija, in to neodvisno od tega, ali jo razumemo kot majhno državo zaradi značilnosti, ki so ji lastne (npr. relativno majhno ozemlje in majhno prebivalstvo), ali pa jo pojmujeemo za malo državo zaradi statusa in vloge, ki jo igra v mednarodni politiki (status in vloga sta v tem primeru tako stvar samorazumevanja njenih predstavnikov kot pričakovanj predstavnikov drugih subjektov mednarodnega prava in mednarodnih odnosov).

* Dr. Milan Brglez, mag. pravnih znanosti, docent na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

** Pregledni znanstveni članek.

Seveda so tovrstne analize vedno dobrodošle in potrebne, če si želimo, da bi bili zunanja politika in diplomacija ciljno naravnani in samorefleksivni, obenem pa lahko, čeprav to ni njihov primarni namen, pripomorejo tudi k boljšemu splošnemu razumevanju zunanje politike kot političnega procesa in diplomatske prakse kot enega od – v našem, slovenskem primeru pa ključnega – instrumenta ali sredstva zunanje politike. Toda če se na ta način oddaljimo od analize neposredne zunanjepolitične in diplomatske prakse, ki je konstitutivna tako za reprodukcijo mednarodne skupnosti kot za reprodukcijo držav kot njenih ključnih, a nikakor ne izključnih, sooblikovalk, ne moremo preprosto pričakovati, da že sam obstoj zunanjepolitične in diplomatske prakse samoumevno vodi v ustrezno refleksijo o njej. Tako kot se je bilo treba truditi za lastno zunanjo politiko in diplomacijo v “praksi” zadnjih dvajset let, tudi njuno osmišljanje (ali “teorija”) ne bo nastalo kar samo od sebe.

Pravo znanstveno proučevanje zunanje politike in diplomacije znotraj znanosti o mednarodnih odnosih je zaradi nakazanega strukturnega razmika med “prakso” in “teorijo” novejšega datuma. Če lahko pričetke znanosti o mednarodnih odnosih iščemo v času po koncu prve svetovne vojne, se analiza zunanje politike kot njena razvidna poddisciplina izoblikuje v šestdesetih letih prejšnjega stoletja, diplomatske študije pa so še novejše, če sodimo na podlagi tega, kdaj so se raziskovalci diplomacije začeli mednarodno povezovati pod tem označevalcem. Pravzaprav bi težko našli jasno razpoznavno mednarodno skupnost interdisciplinarnih proučevalcev diplomacije pred koncem hladne vojne. Zato lahko upravičeno pričakujemo, da bi bilo ob ustreznem trudu in znanju mogoče Republiki Sloveniji strukturno lažje premostiti “mladostni” zaostanek za mednarodnimi standardi razvitosti “teorije in prakse” zunanje politike in diplomacije na točki teoretične refleksije kot pa na točkah praktične institucionalne utirjenosti. Slovenska zunanja politika in diplomacija sta pač stari dvajset let, vatli, s katerimi ju ocenjujemo, pa imajo petstoletne korenine. Slednji “zaostanek” je videti sorazmerno manjši v znanstvenem proučevanju zunanje politike in diplomacije, kjer smo dobesedno imeli razvite nekatere vidike “teorije” pred njihovo realizacijo v “praksi” suverene države.

Slednje razmišljanje oz. izhodiščno tezo skušamo v nadaljevanju podkrepiti s pregledom proučevanja zunanje politike in diplomacije v svetu in pri nas, ki ga nadgrajujemo z analizo strukture znanstvenega polja diplomatskih študij. Na ta način, tj. s primerno umestitvijo, upamo, da bodo prispevki te posebne številke pridobili dodatno pomensko težo, saj konstituirajo poskus vključujočega izoblikovanja slovenskih diplomatskih študij kot interdisciplinarnega področja proučevanja.

Proučevanje zunanje politike in diplomacije v svetu in na Slovenskem

Analiza zunanje politike kot poddiscipline znanosti o mednarodnih odnosih (Carlsnaes, Risse in Simmons, 2002) se je postopoma oblikovala na presečišču primerjalne politologije in mednarodnih odnosov (Rosenau, 1961, 1980; Snyder, Bruck in Sapin, 1962; Allison, 1971; Baldwin, 1985; Hudson, z Vore, 1995; Russett in Starr, 1996; Hudson, 1997, 2005; Moravscik, 1997; Rose, 1998; Carlsnaes, 2002; Hill, 2003; Breuning, 2007; Smith, Hadfield in Dunne, 2008). Že razmeroma zgodaj se je uveljavila tudi v slovenskem proučevanju in še zlasti poučevanju mednarodnih odnosov (Benko, 1977; 1987), zato je umestno napotilo v njeno razumevanje tudi Benkova opredelitev pojma zunanja politika (1997: 221, 227). Po njej je zunanja politika "institucionalizirani proces dejavnosti – akcij, ki jih določena v državi organizirana družba izvaja v širšem in ožjem mednarodnem okolju", glavne funkcije zunanje politike pa je mogoče strniti kot vpliv na objekt zunanje politike, ki je "v globalne in v druge družbene skupine razčlenjena mednarodna skupnost /.../" (Benko, 1997: 222).

V primerjavi z gornjo opredelitvijo zunanje politike lahko diplomacijo konceptualno "razumemo kot spretnost, znanost, sposobnost, proces, prakso, funkcijo in institucijo /.../" (Vukadinović, 1994: 109; Nicholson, 1988: 3–4). Ta večpomenskost, ki v marsičem sovпада s samorazumevanjem diplomatov, izhaja iz vsaj dvojne narave diplomacije (White, 2001). Po eni strani gre z makroperspektive svetovne politike za proces komunikacije in mirnega reševanja sporov, saj predstavlja konstitutivno institucijo sodobne mednarodne skupnosti (Bull, 1977). Hkrati pa je mogoče diplomacijo pojmovati z mikroperspektive posameznih mednarodnih akterjev, še zlasti držav, kot eno od sredstev za izvajanje zunanje politike. Zato je vsaj za naše namene neumestno izenačevati zunanjo politiko in diplomacijo. Funkcije, ki jih diplomacija v odnosu do zunanje politike tako izvršuje, so najbolj avtoritativno opredeljene v Dunajski konvenciji o diplomatskih odnosih iz leta 1961 (500 UNTS 95, 3. člen):

- predstavlanje države pošiljateljice v državi sprejemnici;
- zaščita interesov države pošiljateljice in njenih državljanov (fizičnih in pravnih oseb) v mejah, ki jih dopušča mednarodno pravo;
- pogajanja z vlado države sprejemnice;
- obveščanje z vsemi dopustnimi sredstvi o pogojih in dogajanju v državi sprejemnici ter poročanje o tem državi pošiljateljici;
- spodbujanje prijateljskih odnosov med državo pošiljateljico in državo sprejemnico ter razvoj njunih ekonomskih, kulturnih in znanstvenih odnosov;

- izvajanje konzularnih (najenostavneje upravnih) funkcij, ki jih podrobneje, a še vedno primeroma opredeljuje Dunajska konvencija o konzularnih odnosih iz leta 1963 v 5. členu (596 UNTS 469).

Dvojna narava diplomacije je bila navzoča že ob osamosvajanju analize zunanje politike izpod okrilja znanosti o mednarodnih odnosih. Po Kubálkovi (2001: 6) naj bi šlo za razhod med behavioristično analizo zunanje politike in sistemsko analizo mednarodnih odnosov, formulirano s problemom "ravni analize", kot ga je prvi opredelil Singer (1961). Ta opredelitev je temeljila na dveh ravneh analize, in sicer na ravni mednarodnega sistema ali zunanjega okolja, ki raven države obravnava kot "črne skrinjice" oziroma "biljardne krogle" (Singer 1961, 81). Država je po Singerju (1961, 82-9) druga raven analize, ki omogoča (primerjalno) analizo notranjega okolja ter procesa zunanjepolitičnega odločanja. Upošteva ti dve ravni analize poznamo dve osnovni tradiciji obravnave zunanje politike, in sicer na ravni države kot analizo vpliva notranjih dejavnikov (aktersko specifične teorije) in na ravni mednarodnega sistema kot analizo vpliva zunanjih dejavnikov (aktersko splošne teorije ali teorije mednarodnih odnosov) (Carlsnaes, 2002: 334; Hudson, 2005; o slednjih podrobneje v Brglez, 2008).

Sam razvoj analize zunanje politike je potekal nekako v treh fazah ali generacijah (Hudson, z Vore, 1995; Hudson 2005; 2008). Prva generacija (1954-1970) je razvijala aktersko specifičen pristop primerjalne zunanje politike (Rosenau, 1961), pričela s proučevanjem zunanjepolitičnih procesov odločanja (Snyder, Bruck in Sapin, 1962) ter psiholoških, političnih in družbenih kontekstov kot psihološkega okolja zunanje politike (Sprout in Sprout, 1962). Druga generacija (1971-1993) se je posvečala samorefleksiji zaradi slabih dosežkov zlasti v primerjalni analizi zunanje politike, a je k razumevanju zunanje politike prispevala tudi danes skoraj samoumevne Allisonove (1971) konceptualne modele zunanjepolitičnega odločanja – model racionalnega delovalca, ki predpostavlja, da je vlada pri odločanju homogen, enoten akter, ki deluje racionalno v skladu z nacionalnim interesom, ponotranjenim skozi socializacijo; model organizacijskega procesa oz. obnašanja poudarja pomen birokratske organizacije in ustaljenih postopkov odločanja v njej; model vladne politike pa izpostavlja vlogo politika kot pogajalca in delovalca v svojem lastnem interesu (če zadnja dva modela združimo, dobimo t.i. birokratsko politiko). Sodobni pristopi tretje generacije nadaljujejo tradicijo analize odločanja v zunanji politiki in poleg psiholoških upoštevajo tudi družbene in kulturne okoliščine (Hudson, 1997), vlogo morale (Oppenheim, 1998) in etike v zunanji politiki (Smith in Light, 2001) ter v skladu s siceršnjim dogajanjem v polju teorij mednarodnih odnosov vodijo do kritične analize zunanje politike (Smith, Hadfield in Dunne, 2008: 5-6).

Če ta oris svetovnega dogajanja v analizi zunanje politike, ki je tako kot sama znanstvena disciplina prevladujoče ameriško naravnana, primerjamo s stanjem v slovenski analizi zunanje politike, lahko ugotovimo, da se navkljub pomanjkanju kritične mase proučevalk in proučevalcev – to ni nič novega v marsikateri družbeni vedi pri nas – slovenska analiza zunanje politike spodbudno razvija. Tako so bila z minimalno zamudo, ki je danes v dobi interneta kar težko dojemljiva, spoznanja prve generacije analize zunanje politike k nam prenesena in osmišljena z delom Vlada Benka (1977, 1987; 1997), ki je po Aronovem (1962) zgledu proučevanje zunanje politike postavilo ob bok zgodovini, sociologiji in teoriji mednarodnih odnosov na način, ki v dobrem še vedno zaznamuje slovensko znanost o mednarodnih odnosih in je, čeprav manj ekstenziven, povsem primerljiv s klasiki na tem področju (Deutsch, 1968/1978; Holsti, 1988). V drugo generacijo analize zunanje politike bi lahko primeroma uvrstili zlasti dela Bojka Bučarja (1992; 2001; Brinar in Bučar, 1994), ki je s kognitivnim behaviorizmom doprinesel k bolj sistematičnemu in preudarnemu strokovnemu vrednotenju slovenske zunanje politike in odprl raziskovalno nišo specifik zunanje politike malih in majhnih držav (po njem so jo še nadalje razpirali Petrič, 1996; Šabič in Bukowski, 2002; Šabič in Brglez, 2002; Bojinović Fenko, 2005). Obema predhodnikoma so sledili tudi drugi, med katerimi velja izpostaviti zlasti monografska dela, posvečena zunanji politiki Evropske unije (Kanjšč, 2008), premoščanju ločnice med proučevanjem mednarodnih odnosov in zunanje politike na primeru sredozemskega regionalizma (Bojinović Fenko, 2011) ter razumevanju diplomatske zasnovanosti zunanje politike in njene povezave s poljem mednarodnega prava (Petrič, 2010), ki bi jih zaradi njihovega odpiranja novih obzorij lahko umestili v tretjo generacijo analize zunanje politike. Končno, a ne najmanj pomembno, velja ugotoviti tudi, da v slovenski analizi zunanje politike še vedno manjka sistematični študij zunanjepolitičnega odločanja, ki ga bo na primeru zunanje politike Republike Slovenije iz objektivnih in subjektivnih razlogov težko izpeljati, a ji gotovo ni mogoče očitati, da tako kot trenutno najbolj dodelan učbenik s tega področja (Smith, Hadfield in Dunne, 2008) pozablja na povezavo zunanje politike z diplomacijo.

Ničesar primerljivega zgodovinskemu orisu razvoja analize zunanje politike v svetu in pri nas ni mogoče izpostaviti tudi za diplomatske študije, če jih jemljemo kot interdisciplinarno celoto. Seveda je ob tej ugotovitvi takoj na mestu tudi opozorilo, da imajo nekateri disciplinarni prispevki k diplomatskim študijam svojo dolgoletno zgodovino; zgodovino diplomacije je tako med temeljne poddiscipline, iz katerih naj bi se kot sinteza izoblikovala znanost o mednarodnih odnosih, uvrstil že Quincy Wright (1955), diplomatsko pravo pa je še pred koncem prve svetovne vojne sistematično in vplivno razdelal sir Ernest Satow (Gore-Booth, 1917/1994). Žal se niti ti

poddisciplini in njuni zgodovini nista tudi realno srečali na način njune sinteze, k čemer danes v svetu težijo diplomatske študije. Slednje so se kot samostojno področje raziskovanja izoblikovale šele konec prejšnjega stoletja (Berridge, 1992; Jönsson, 2002; Jönsson in Langhorne, 2004a; 2004b; 2004c), čeprav so tudi že pred tem ostajali zametki (Genet, 1931–1932; Watson, 1981/2005; Nicolson, 1988). Gre za področje, kjer je izrazito težko govoriti celo o obstoju ustrezne teorije (Der Derian, 1987; Kissinger, 1994; Constantinou, 1996; Berridge, Keens-Soper in Otte, 1999; Neumann, 2009), saj se že diplomatska zgodovina (Hamilton in Langhorne, 1995) in racionalistično obravnavanje mednarodnih pogajanj (npr. Raiffa, 1982) sploh ne upoštevata. K tej razdrobljenosti prispevajo še obravnave številnih področij diplomacije, ki so večinoma bolj praktično kot akademsko naravnane: zlasti javna (Dizard, 2004; Melissen, 2005; Gilboa, 2006; Mor, 2007; Snow in Taylor, 2009) in kulturna diplomacija (Sertafy, 1991; Shaffer, 2006; Paulmann, 2007), ekonomska in gospodarska diplomacija (Hirshman, 1980; Prvulović, 2001; Bayne in Woolcock, 2003; Kostecki in Naray, 2007; Udovič, 2009), evropska diplomacija (Davis Cross, 2007; Hocking in Batora, 2008), okoljska diplomacija (Broadhead, 2002; Betsill in Corell, 2008), multilateralna diplomacija (Walker, 2009) ter primerjave delovanj zunanjih ministrstev (Steiner, 1982; Hocking in Spence, 2002; Batora, 2008). K njim je mogoče ne nazadnje priključiti tudi diplomacijo malih držav (Cooper in Shaw, 2009) ter njihovo vlogo v globalnem vladovanju (Cooper, Hacking in Maley, 2008).

Situacija polja diplomatskih študij v Sloveniji bi lahko bila primerljiva s svetovnimi trendi, če bi seveda obstajalo tudi zavedanje o diplomatskih študijah, ki bi bilo podprto vsaj s sklicevanjem na ustrezna referenčna dela. A namesto diplomatskih študij smo do sedaj imeli zgolj dokaj veliko strokovnega in precej manj akademskega pisanja o diplomaciji. Navedeno trditev je mogoče preveriti tudi s pregledom literature o diplomaciji v Republiki Sloveniji ter v nekdanji skupni državi, v kateri smo se (vsaj v začetku in vsaj idejno) zgledovali v izoblikovanju svoje diplomatske prakse. Izstopa zlasti mednarodnopravna literatura, kjer govorimo o diplomatskem in konzularnem pravu (Tomšič, 1949; Bartoš, 1956; Mitić, 1978; Brglez, 1998; Cerar, 2001; Türk, 2005; Bohte in Sancin, 2006). Čeprav ne bi mogli reči, da je kvalitetnejša od tiste, ki je mednarodno uveljavljena (Dembinski, 1988; Sen, 1988; Murty, 1989; Lee, 1991; Nahlik, 1991; Denza, 1998), pa drži, da jo drugi "naši" pristopi k diplomaciji v primerjavi z običajnim v svetu bolj upoštevajo (pohvalno je, da celo obravnava ekonomske in gospodarske diplomacije – Udovič, 2009). V tej literaturi prevladujejo strokovna dela, bodisi izkušnje iz prakse diplomatov (Čačinovič, 1985; 1994; Kosin, 2000; Kunič, 2004) bodisi učbeniki s posameznih segmentov diplomatskih študij (Vrhunec, 1989; Simoniti, 1994; 1995a; 1995b; Jazbec, 1997; 2002; 2007; 2009; Nick, 1997; Berković, 2006), ki jih nekateri kombinirajo z bolj znanstvenim pristopom

k sami diplomaciji (Janković, 1988; Vukadinović, 1995; Benko, 1998; Jazbec, 2001; Playšak Kranjc, 2005; Bučar, 2007; Drnovšek-Zorko, 2008; Jazbec et al., 2009) ali pa jih kombinirajo s proučevanjem slovenske zunanje politike (Brinar in Bučar, 1994; Mrak, Rojec in Silva-Jáurequi, 2004; Bojinović Fenko, 2005; Bučar in Udovič, 2007; Udovič, 2009; Svetličič in Kajnč, 2009). Prav tako smo lahko šele nedavno opazili pravi interes za zgodovino slovenske diplomacije in zunanje politike (Lipušček, 2003; Petrič *et al.*, 2007; Rahten, 2009; Rupel, 2011), kjer smo do sedaj imeli le prevod treh Potemkinovih (1947–1948) zbornikov.

Diplomatske študije kot akademsko in strokovno polje

Glede na oris stanja v prejšnjem poglavju bi moralo biti jasno, zakaj se v naslovu tega preglednega prikaza nahajajo zgolj diplomatske študije, ne pa tudi analiza zunanje politike. Interdisciplinarna zasnovanost diplomatskih študij namreč še ni privedla do skupnega konceptualnega razumevanja, o čem govorimo, ko govorimo o diplomaciji. Ta “teoretski” manko onemogoča tako stroko (diplomati in diplomatke bi kot praktiki in praktičarke po definiciji morali biti strokovnjaki in strokovnjakinje) kot tudi akademsko sfero, ki si diplomacijo jemlje za predmet proučevanja, ter seveda obojestransko koristno razpravo med njima. Čeprav se teoretična refleksija zdravorazumsko prej pričakuje iz akademskih logov, bi bilo arogantno predpostaviti, da ni prisotna tudi v praksi diplomacije. Zato bi veljalo razlikovati med diplomatsko teorijo in teorijo diplomacije.

Pri tem z diplomatsko teorijo razumemo refleksijo notranjega pogleda na diplomatsko delovanje s strani (večinoma) praktikov in praktičark. Slednja skuša z upoštevanjem zgodovinske kontinuitete diplomacije kot instrumenta zagotavljanja nacionalnega interesa, veščine in stroke normativno določati merila dobre diplomacije, pri čemer pa same institucije diplomacije niti načeloma ni pripravljena problematizirati. V primerjavi s tem skuša teorija diplomacije razumeti slednjo kot konstitutivno institucijo (in prakso) za reprodukcijo mednarodne skupnosti s potencialno vsemi problemi, ki jo prinaša njena konfliktna in kooperativna strukturiranost. Poleg meddržavne lahko postanejo pomembne tudi razredne, patriarhalne, rasne in diskurzivne strukture dominacije in gospostva, do katerih je diplomacija prevladujoče instrumentalno naravnana na način ohranjanja mednarodnega reda in neenakosti, ki jih ta zakriva.

Poleg razlikovanja med različnima pojmovanjema teorije v proučevanju in poučevanju diplomacije velja izpostaviti tudi, da različni disciplinarni vhodi v diplomatske študije s sabo prinašajo tudi raznorodno pojmovanje diplomacije, ki bi ga bilo treba vsaj razumeti, če ga že ni mogoče preseči. Za njegovo opredelitev si bomo pomagali z metateoretsko “sintezo” teorij

zunanje politike, v katero bomo umestili tudi različna razumevanja diplomacije ter disciplin znotraj diplomatskih študij, ki so jim ta razumevanja najbližje. Pri tem opozarjamo, da je takšno tipologiziranje predvsem hevristično uporabno za razumevanje, zakaj se različni disciplinarni vhodi v diplomatske študije med sabo skoraj ne upoštevajo, bi pa lahko spodbudilo tudi prihodnje preseganje disciplinarnih zamejitev.

Predlagana metateoretska "sinteza" upošteva dve izhodišči, tj. ontološko in epistemološko. Ti kategoriji sta popolnoma nevtralni do vsebine zunanje politike in diplomacije. V osnovi ontološko razumevanje med holizmom in individualizmom zadeva pogled raziskovalca na to, kaj obstaja v družbenem svetu (Wendt, 1999: 22) in kako so entitete med seboj povezane. Pri tem je bistvenega pomena obravnava izvora temeljne dinamike v družbenem sistemu; individualizem poudarja, da je ta izvor v namernih ali nenamernih učinkih individualnih dejanj, holistični pogled pa poudarja, da je izvor v stalno (re)producirani družbeni strukturi oziroma v počasi razvijajočih se pravilih v strukturi, ki se samoreproducira (Guzzini, 1998: 197). Struktura je lahko v drugem primeru razumljena kot objektivizirana v pomenu naravnih zakonov, torej materialno, ali pa v bolj interpretativni perspektivi kot intersubjektivne prakse, ki se morajo za reprodukcijo izvajati in razumeti skozi posamezna govorna dejanja.

Kot je že bilo nakazano v dvojni opredelitvi strukture v gornjem stavku, poleg ontološkega obstaja tudi epistemološko razločevanje, ki temelji na proučevanju predmeta "od zunaj" (pozitivizem) ali "od znotraj" (interpretativni pristopi). Prvi pristop postavlja vprašanja, zakaj racionalni in kognitivni akterji nekaj naredijo, in temelji na razlaganju dejavnikov "naravoslovnih" načinov raziskovanja. Drugi sprašuje: kako? Pri tem skuša akterje razumeti kot interpretativne in refleksivne, delujoče v intersubjektivnem svetu pomenov, pri čemer je tudi raziskovalec ali raziskovalka del družbene realnosti, ki jo proučuje (Hollis in Smith, 1990). Prikaz pristopov v okviru omenjenih štirih pogledov na analizo zunanje politike in diplomacije je ponazorjen v Tabeli 1.

Strukturni pogled (tako Carlsnaes, 2002: 336–7) predstavljajo realistični (npr. Rose, 1998) in neoliberalni (npr. Keohane, 1989) pristopi ter že obravnavani model organizacijskega procesa (Allison, 1971). Ti pristopi dajejo bistven poudarek pri razlagi zunanje politike držav strukturnemu okolju države ali grožnjam, pri čemer razlikujejo zunanje (predvsem anarhičnost in/ali polarnost mednarodnega sistema) in notranje dejavnike (zmogljivosti, izvirajoče iz materialne moči države). Pristopi k obravnavi zunanje politike z vidika delovalca so kognitivni in psihološki pristopi (npr. Jervis, 1976), model vladne politike (Allison, 1971) in liberalni pristop (Moravcsik, 1997). Njihova bistvena značilnost je poudarjanje notranjih, procesnih, tudi psiholoških in organizacijskih vidikov oblikovanja zunanje politike z vidika

odločevalcev in odločevalk, ki so v ta proces vključeni. Oba primera pristopov znotraj tradicije pojasnjevanja izhajata iz materializma, katerega holiistične predpostavke so poudarjanje zunanjih struktur ter individualistične predpostavke racionalnosti izbir (Brglez, 2008: 66).

Tabela 1: PRIKAZ PRISTOPOV V OKVIRU ŠTIRIH POGLEDOV NA ANALIZO ZUNANJE POLITIKE IN DIPLOMACIJE

epistemologija ONTOLOGIJA	pojasnjevanje MATERIALIZEM	razumevanje IDEALIZEM
Holizem STRUKTURA	STRUKTURNI POGLED (zunanje strukture) - realizem (ofenzivni, defenzivni, neoklasični) - neoliberalni institucionalizem - model organizacijskega procesa	DRUŽBENO-INSTITUCIONALNI POGLED (kolektivna pravila) - družbeni konstruktivizem ("mehki"/"trdi") - diskurzivni pristopi
	diplomacija kot regulativna institucija	diplomacija kot konstitutivna institucija
Individualizem DELOVANJE	POGLED Z VIDIKA DELOVALCA (racionalne izbire) - kognitivni in psihološki pristopi - model vladne politike - liberalni pristop	pristopi v okviru POGLEDA Z VIDIKA INTERPRETACIJE AKTERJA (smotrne izbire)
	diplomacija kot instrument	diplomacija kot praksa

Vir: Povzeto in dopolnjeno po Carlsnaes (2002: 336–41) in Brglez (2008: 66).

Pristopi z vidika epistemologije razumevanja družbenega sveta "predpostavlja/jo/ tako materializem kot idealizem (hkratio priznanje in upoštevanje obojega) in da razmerja med mednarodno strukturo in družbenim delovanjem ni mogoče realno (zgodovinsko) misliti brez dialektičnega upoštevanja obeh dimenzij in njunega sovplivanja" (Brglez, 2008: 62). Takšni so družbeno-konstruktivistični (npr. Katzenstein, 1996) in diskurzivni (npr. Hansen, 2006) pristopi. Pristopi, ki zunanjo politiko razumejo kot interpretacijo delovanja akterja, pa v nasprotju s tem skušajo rekonstruirati raven posameznika. Bistvena značilnost tovrstnih pristopov je razumeti odločitve z vidika odločevalca ali odločevalke z rekonstrukcijo razlogov, na podlagi katerih se posamezniki in posameznice z močjo v državi odločajo (Hollis in Smith, 1990: 74). Gre torej za razumevanje kolektivne politike z vidika perspektive "od spodaj navzgor".

Na podoben način je mogoče razumeti tudi aktualne pristope v diplomatskih študijah pod predpostavko, da sploh razvijajo svoja teoretska izhodišča. Paradigmatičen primer strukturalnega pogleda je delo Murtyja (1989), ki mednarodnopravno in racionalistično obravnava diplomacijo kot regulativno institucijo ohranjanja mednarodnega reda, pa tudi nekaterih klasikov

političnega realizma (Morgenthau, 1948/1985; Kissinger, 1994). Pogled z vidika delovalca je mogoče predstaviti z nedavnim delom Leguey-Feilleuxa (2009), ki izpostavlja diplomacijo kot racionalni instrument zunanjepolitičnega delovanja. Na tej točki se mu pridružujejo tako teoretske obravnave ekonomske in gospodarske diplomacije kot tudi specializirano področje proučevanja pogajanj in kupčevanje (*bargaining*), ki izhaja iz racionalistične teorije iger (Jönsson, 2002; Avenhaus in Zartman, 2007). Družbeno-institucionalni pogled predstavlja delo Jönssona in Halla (2005), ki konstitutivnost diplomacije kot institucije mednarodne skupnosti obravnavata z vidika komunikacije, predstavljanja in reprodukcije mednarodne skupnosti (znotraj katere je zlasti pomembna praksa priznavanja subjektov mednarodnega prava). V to "polje" bi prav tako lahko uvrščali tudi področje diplomatskega in konzularnega prava, če/ko je seveda tudi teoretično osmišljeno. Končno imamo tudi predstavnika pogleda z vidika interpretacije akterja. To je pogojno Sharp (2009), ki na podlagi tradicije angleške šole izpostavlja zlasti reflektivno diplomatsko prakso. Morda pa bi v tem "polju" še prej lahko našli tako dela iz zgodovine diplomacije kot tudi biografska dela samih diplomatov in diplomatke, če bi se jih predhodno potrudili teoretsko osmisliti.

554

Še bolj kot gornja abstraktna teoretična izvajanja pa danes diplomatske študije v svetu in pri nas razdvaja na videz preprosto vprašanje: koga sploh šteti za diplomata oz. diplomatko? Od odgovora nanj je namreč odvisna širina polja, ki naj bi ga diplomatske študije proučevale. Izbira med oženjem polja proučevanja na zgolj uradne predstavnike (in predstavnice) subjektov mednarodnega prava in njegovim nerazpoznavnim širjenjem do pojma diplomat državljani (Sharp, 2001/2004; Bolewski, 2007: 69–71), ki še presega vključenost predstavnikov in predstavnic podjetij in nevladnih organizacij v diplomatsko prakso, ni videti privlačna. Bolje bo upoštevati ali vsaj dopuščati oba pristopa, še najbolje pa proučevati, kako se prakse tovrstnih akterjev in akterk prepletajo. To je povsem v duhu spoznanj enega od ustanoviteljev diplomatskih študij, katerega učbenik je bil na začetku (Berridge, 1992) povsem državocentričen, danes (Berridge, 2010) pa priznava, da izvajanje diplomacije ni več omejeno le na profesionalne diplomate in diplomatke, zaradi česar je spremenil tudi strukturo svojega učbenika.

Namesto sklepa: slovenskim diplomatskim študijam na pot

Na podlagi do sedaj napisanega in uvodnika gostujočih urednikov bi moralo biti jasno, da na tem mestu ni mogoče ponuditi kakršnegakoli sklepa, še zlasti ne o slovenskih diplomatskih študijah, ki jim je ta tematska številka *Teorije in prakse* posvečena. Prej kot na koncu smo šele na začetku poti (prim. Uvodnik). Pri tem pa nas veseli, da so se nam pridružili številni

sopotniki in sopotnice, pravzaprav preštevilni, da bi jih bilo moč objaviti zgolj v eni številki revije. Njim se zahvaljujemo za potrpljenje, bralce pa prosimo, da pripomorejo svoj delež s kritičnimi in konstruktivnimi odzivi na celotno posebno številko in njene posamezne dele. Šele z njihovo pomočjo bo lahko nastala takšna kritična masa poznavalcev in poznavalk diplomatskih študij na Slovenskem, ki bo omogočila kvantitativni in predvsem kvalitativni razvoj strokovnega in akademskega diskurza o njih. Zdaj ko so prispevki prispeli do končne objave, za kar je zaslužen predvsem moj sourednik, bo tudi mogoče, da naše in vaše poglede kritično soočimo in povežemo bolj, kot so bili povezani, ko so nastajali. Da bi bilo teh interpretacij čim več in da bi bile kar se da raznolike, je želja obeh sourednikov, zato se tudi odrekava skušnjavi, da bi tukaj zbrane prispevke že pred njihovim branjem sama še dodatno interpretirala in komentirala. Namesto tega čakava na vaše odzive.

LITERATURA

- Allison, Graham T. (1971): *The Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*. Boston, MA: Little, Brown.
- Aron, Raymond (1962): *Paix et guerre entre les nations*. Paris: Calmann-Lévy.
- Avenhaus, Rudolf, in I. William Zartman, ur. (2007): *Diplomacy Games: Formal Models and International Negotiations*. Berlin: Springer.
- Baldwin, David A. (1985): *Economic Statecraft*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Barston, R. P. (1991): *Modern Diplomacy*. London: Longman.
- Bartoš, Milan (1956): *Međunarodno javno pravo II: Oblasti, organi za međunarodno predstavljanje*. Beograd: Kultura.
- Bátora, Jozef (2008): *Foreign Ministries and the Information Revolution: Going Virtual?* Leiden: Martinus Nijhoff.
- Bayne, Nicholas, in Stephen Woolcock (2003): *The new economic diplomacy: Decision-making and negotiation in international economic relations*. Burlington: Ashgate.
- Benko, Vlado (1977): *Mednarodni odnosi*. Maribor: Obzorja.
- Benko, Vlado (1987): *Mednarodni odnosi*. Maribor: Obzorja.
- Benko, Vladimir (1997): *Znanost o mednarodnih odnosih*. Ljubljana: FDV.
- Benko, Vladimir (1998): *Mesto in funkcije diplomacije v razvoju mednarodne skupnosti*. V *Diplomacija in Slovenci: zbornik tekstov o diplomaciji in prispevku Slovencev v diplomatsko teorijo in prakso*, ur. Milan Jazbec, 39–58. Celovec: Drava.
- Berković, Svjetlan (2006): *Diplomacija i diplomatska profesija*. Dubrovnik: Urban.
- Berridge, Geoff R., Maurice Keens-Soper in Thomas G. Otte (1999): *Diplomatic Theory from Machiavelli to Kissinger*. Houndmills: Palgrave.
- Berridge, Geoff, R. (1992): *Diplomacy: Theory and Practice*. Houndmills: Palgrave.
- Berridge, Geoff, R. (2010): *Diplomacy: Theory and Practice*, 4. izdaja. Houndmills: Palgrave.

- Betsill, Michele M., in Elisabeth Corell, ur. (2008): *NGO Diplomacy: The Influence of Nongovernmental Organizations in International Environmental Negotiations*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Bohte, Borut, in Vasilka Sancin (2006): *Diplomatsko in konzularno pravo*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Bojinović Fenko, Ana (2005): *Geographical Proximity and Historical Context as a Basis of Active Foreign Policy Strategy of Small European States: The case of Austria and Slovenia regarding the Western Balkans*. *Politics in Central Europe* 1 (1): 8–29.
- Bojinović Fenko, Ana (2010): *Premoščanje ločnice med proučevanjem mednarodnih odnosov in zunanje politike: primer mednarodnega regionalizma*. Ljubljana: FDV.
- Bolewski, Wilfried (2007): *Diplomacy and International Law in Globalized Relations*. Berlin: Springer.
- Breuning, Marijke (2007): *Foreign Policy Analysis: A Comparative Introduction*. Houndmills: Palgrave.
- Brglez, Milan (1998): *Kodifikacija sodobnega diplomatskega prava*. V *Diplomacija in Slovenci: zbornik tekstov o diplomaciji in prispevku Slovencev v diplomatsko teorijo in prakso*, ur. Milan Jazbec, 59–88. Celovec: Drava.
- Brglez, Milan (2008): *Filozofija družbenih ved v znanosti o mednarodnih odnosih: od kritike političnega realizma h kritičnemu ontološkemu realizmu*. Ljubljana: FDV.
- Brinar, Irena, in Bojko Bučar (1994): *Slovenian Foreign Policy*. V *Civil Society, Political Society, Democracy*, ur. Adolf Bibič in Gigi Graziano, 425–47. Ljubljana: Slovenian Political Science Association.
- Broadhead, Lee-Anne (2002): *International Environmental Politics: The Limits of Green Diplomacy*. Boulder, CO: Lynne Rienner.
- Bučar, Bojko (1992): *Universalism and Regionalism in Slovene Foreign Policy*. *Development and International Cooperation* 8 (14–15): 139–49.
- Bučar, Bojko (2001): *Stroka in politika ob deseti obletnici slovenske zunanje politike*. *Teorija in praksa* 38 (1): 142–51.
- Bučar, Bojko (2007): *Spremembe v diplomaciji XXI. stoletja*. *Teorija in praksa* 44 (6): 862–76.
- Bučar, Maja, in Boštjan Udovič (2007): *Oblikovanje strategije mednarodnega razvojnega sodelovanja Slovenije ob upoštevanju načel EU*. *Teorija in praksa* 44 (6): 842–61.
- Bull, Hedley (1977): *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. London: Macmillan.
- Čacinovič, Rudi (1985): *Poslanstva in poslaništva*. Maribor: Obzorja.
- Čacinovič, Rudi (1994): *Slovensko bivanje sveta: razvoj in praksa diplomacije*. Ljubljana: Enotnost.
- Carlsnaes, Walter, Thomas Risse in Beth A. Simmons, ur. (2002): *Handbook of International Relations*. London: Sage.
- Carlsnaes, Walter (2002): *Foreign Policy*. V *Handbook of International Relations*, ur. Walter Carlsnaes, Thomas Risse in Beth A. Simmons, 331–49. London: Sage.
- Cerar, Božo (2001): *Diplomatska zaščita*. Piran: Samozaložba.

- Constantinou, Costas M. (1996): *On the Way to Diplomacy*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Cooper, Andrew F., in Timothy M. Shaw, ur. (2009): *The Diplomacies of Small States: Between Vulnerability and Resilience*. Houndmills: Palgrave.
- Cooper, Andrew F., Brian Hacking in William Maley, ur. (2008): *Global Governance and Diplomacy: Worlds Apart?* Houndmills: Palgrave.
- Davis Cross, Mai'a K. (2007): *The European Diplomatic Corps: Diplomats and International Cooperation from Westphalia to Maastricht*. Houndmills: Palgrave.
- Dembinski, Ludwik (1988): *The Modern Law of Diplomacy: External Mission of States and International Organizations*. Dordrecht: Martinus Nijhoff.
- Denza, Eileen (1998): *Diplomatic Law: Commentary on the Vienna Convention on Diplomatic Relations*. Oxford: Clarendon.
- Der Derian, James (1987): *On Diplomacy: A Genealogy of Western Estrangement*. Oxford, MA: Blackwell.
- Deutsch, Karl W. (1968/1978): *The Analysis of International Relations*, 2. izdaja. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Dizard, Wilson P. (2004): *Inventing public diplomacy: the story of the U.S. Information Agency*. London: Lynne Rienner.
- Drnovšek-Zorko, Helena, ur. (2008): *New Paradigms, New Models: Culture in the EU External Relations*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Genet, Raoul (1931-1932): *Traité de diplomatie et de droit diplomatique* I, II in III. Paris: A. Pedone.
- Gilboa, Eytan (2006): *Public Diplomacy: The Missing Component in Israel's Foreign Policy*. *Israel Affairs* 12 (4): 715-47.
- Gore-Booth, Lord, ur. (1994): *Satow's Guide to Diplomatic Practice*. London: Longman.
- Guzzini, Stefano (1998): *Realism in International Relations and International Political Economy: the Continuing Story of a Death Foretold*. London: Routledge.
- Hamilton, Keith, in Richard Langhorne (1995): *The Practice of Diplomacy: Its Evolution, Theory and Administration*. London: Routledge.
- Hansen, Lene (2006): *Security as Practice: Discourse Analysis and Bosnian War*. London: Routledge.
- Heald, Morrel, in Lawrence S. Kaplan (1977): *Culture and Diplomacy: The American Experience*. Westport, CT: Greenwood.
- Hill, Christopher (2003): *The Changing Politics of Foreign Policy*. Houndmills: Palgrave.
- Hirschman, Albert O. (1980): *Potenza nazionale e commercio estero*. Milano: Il Mulino.
- Hocking, Brian, in Davis Spence, ur. (2002): *Foreign Ministries in the European Union: Integrating Diplomats*. Houndmills: Palgrave.
- Hocking, Brian, in Jozef Bátora, ur. (2009): *Diplomacy and the European Union*. *Posebna številka Hague Journal of Diplomacy* 4 (2): 133-259.
- Hollis, Martin, in Steve Smith (1990): *Explaining and Understanding International Relations*. New York: Oxford UP.
- Holsti, Kalevi J. (1998): *International Politics: A Framework of Analysis*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

- Hudson, Valerie M. (2005): *Foreign Policy Analysis: Actor-Specific Theory and the Ground of International Relations*. *Foreign Policy Analysis* 1 (1): 1–30.
- Hudson, Valerie M. (2008): *The History and Evolution of Foreign Policy Analysis*. V *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*, ur. Steve Smith, Amelia Hadfield in Tim Dunne, 12–29. Oxford: Oxford UP.
- Hudson, Valerie M., s Christopher S. Vore (1995) *Foreign Policy Analysis Yesterday, Today, and Tomorrow*. *Mershon International Studies Review* 39 (2): 209–38.
- Hudson, Valerie M., ur. (1997): *Culture and Foreign Policy*. Boulder, CO: Lynne Reiner.
- Janković, Branimir M. (1988): *Diplomatija: savremeni sistem*. Beograd: Naučna knjiga.
- Jazbec, Milan, Marina Lukšič-Hacin, Žiga Pirnat in Milena Stefanović Kajzer, ur. (2009): *Enake možnosti v slovenski diplomaciji*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Jazbec, Milan (1997): *Konzularni odnosi*. Ljubljana: FDV.
- Jazbec, Milan (2001): *The Diplomacies of New Small States*. Aldershot: Ashgate.
- Jazbec, Milan (2002): *Diplomacija in varnost: razvoj in približevanje procesov*. Ljubljana: Vitrum.
- Jazbec, Milan (2007): *Security and Diplomacy in the Western Balkans*. Ljubljana: IFIMES.
- Jazbec, Milan (2009): *Osnove diplomacije*. Ljubljana: FDV.
- Jervis, Robert (1976): *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton, NJ: Princeton UP.
- Jönsson, Christer, in Martin Hall (2005): *Essence of Diplomacy*. Houndmills: Palgrave.
- Jönsson, Christer, in Richard Langhorne, ur. (2004a): *Diplomacy – Volume I: Theory of Diplomacy*. London: Sage.
- Jönsson, Christer, in Richard Langhorne, ur. (2004b): *Diplomacy – Volume II: History of Diplomacy*. London: Sage.
- Jönsson, Christer, in Richard Langhorne, ur. (2004c): *Diplomacy – Volume III: Problems and Issues in Contemporary Diplomacy*. London: Sage.
- Jönsson, Christer (2002): *Diplomacy, Bargaining and Negotiation*. V *Handbook of International Relations*, ur. Walter Carlsnaes, Thomas Risse in Beth A. Simmons, 212–34. London: Sage.
- Kajnc, Sabina (2008): *Razvoj evropske zunanje politike: od Evropskega političnega sodelovanja do evropske varnostne in obrambne politike*. Ljubljana: FDV.
- Katzenstein, Peter J., ur. (1996): *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*. New York: Columbia University Press.
- Keohane, Robert O. (1989): *International Institutions and State Power: Essays in International Relations Theory*. Boulder, CO: Westview.
- Kissinger, Henry (1994): *Diplomacy*. New York: Simon & Schuster.
- Kosin, Marko (2000): *Začetki slovenske diplomacije z Italijo: 1991–1996*. Ljubljana: FDV.
- Kostecki, Michael, in Olivier Naray (2007): *Commercial Diplomacy and International Business*. Clingendael: Netherlands Institute of International Relations.
- Kubáľková, Vendulka, ur. (2001): *Foreign Policy in a Constructed World*. Armonk, NY: M. E. Sharpe.

- Kunczik, Michael (1997): *Images of Nations and International Public Relations*. Philadelphia, PA: Lawrence Erlbaum.
- Kunič, Jožef (2004): *Ambasador vseh*. Ljubljana: Tuma.
- Lee, Luke T. (1991): *Consular Law and Practice*. Oxford: Clarendon.
- Leguey-Feilleux, Jean-Robert (2009): *The Dynamics of Diplomacy*. Boulder, CO: Lynne Rienner.
- Leonard, Mark (2002): *Public Diplomacy*. London: Foreign Policy Center.
- Lipušček, Uroš (2003): *Ave Wilson: ZDA in prekrajanje Slovenije v Versaillesu 1919–1920*. Ljubljana: Sophia.
- Melissen, Jan, ur. (1999): *Innovation in Diplomatic Practice*. London: Macmillan.
- Melissen, Jan, ur. (2005): *The new public diplomacy: soft power in international relations*. Houndmills: Palgrave.
- Mitić, Miodrag (1978): *Diplomatske i konzularne funkcije*. Beograd: Savremena administracija.
- Mor, Ben D. (2007): *The rhetoric of public diplomacy and propaganda wars*. *European Journal of Political Research* 64 (5): 661–83.
- Moravcsik, Andrew (1997): *Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics*. *International Organization* 51 (4): 513–53.
- Morgenthau, Hans J. (1948/1985): *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*, 6. izdaja, revidiral Kenneth W. Thompson. New York: McGraw-Hill.
- Mrak, Mojmir, Matija Rojec in Carlos Silva-Jáuregui, ur. (2004): *Slovenia: From Yugoslavia to the European Union*. Washington, DC: World Bank.
- Murty, B. S. (1989): *The International Law of Diplomacy: The Diplomatic Instrument and World Public Order*. New Haven, CT: New Haven Press.
- Nahlik, Stanislaw E. (1991): *Development of Diplomatic Law: Selected Problems*. *Recueil de cours de l'Académie de droit international 1990/III* (222): 187–364.
- Neumann, Iver B. (2009): *Returning practice to the linguistic turn: the case of diplomacy*. V *Pragmatism in International Relations*, ur. Harry Bauer in Elisabetta Brighi, 82–99. London: Routledge.
- Nick, Stanko (1997): *Diplomacija: metode i tehnike*. Zagreb: Barbat.
- Nicolson, Harold (1988): *Diplomacy*. Washington, DC: Georgetown University Press.
- Oppenheim, Felix E. (1998): *Vloga morale v zunanji politiki*. Ljubljana: FDV.
- Paulmann, Johannes (2007): *Representation without Emulation: German Cultural Diplomacy in Search of Integration and Self-Assurance during the Adenauer Era*. *German Politics & Society* 25 (2): 168–200.
- Petrič, Ernest, Boris Golec, Gorazd Bajc in Andrej Rahten, ur. (2007): *Slovenci v očeh Imperija: priročniki britanskih diplomatov na pariški mirovni konferenci leta 1919*. Mengeš: CEP.
- Petrič, Ernest (1996): *Zunanja politika majhnih držav*. *Teorija in praksa* 33 (6): 876–97.
- Petrič, Ernest (2010): *Zunanja politika: osnove teorije in praksa*. Mengeš: Center za evropsko prihodnost.
- Plavšak Kranjc, Kristina (2005): *Javna diplomacija: temeljni koncepti in trendi*. *Teorija in praksa* 41 (3–4): 643–58.
- Potemkin, Vladimir Petrovič, ur. (1947–1948): *Zgodovina diplomacije I, II in III*. Ljubljana: DZS.

- Prvulović, Vladimir (2001): *Ekonomska diplomatija*. Beograd: Grmeč.
- Rahten, Andrej (2009): *Izidor Cankar: diplomat dveh Jugoslavij*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Raiffa, Howard (1982): *The Art and Science of Negotiation*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Rose, Gideon (1998): Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy. *World Politics* 51 (1): 144–72.
- Rosenau, James N. (1980): *The Scientific Study of Foreign Policy*. London: Frances Pinter.
- Rosenau, James N., ur. (1961): *International Politics and Foreign Policy: A Reader in Research and Theory*. New York: Free Press of Glencoe.
- Rupel, Dimitrij (2011): *Slovenija na svetovnem prizorišču: od Brionske deklaracije do arbitražnega sporazuma, od cone A do točke 5*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Russett, Bruce M., in Harvey Starr (1996): *Svetovna politika: izbira možnosti*. Ljubljana: FDV.
- Šabič, Zlatko, in Charles J. Bukowski, ur. (2002): *Small States in the Post-Cold War World: Slovenia and NATO Enlargement*. Westport, CT: Praeger.
- Šabič, Zlatko, in Milan Brglez (2002): The national identity of post-communist small states in the process of accession to the European Union: the case of Slovenia. *Communist and Post-Communist Studies* 35 (1): 67–84.
- Saner, Raymond, in Lichia Yui (2003): *International economic diplomacy: mutations in post-modern times*. Clingendael: Netherlands Institute of IR.
- Sen, B. (1988): *A Diplomat's Handbook of International Law and Practice*. Dordrecht: Martinus Nijhoff.
- Sertafy, Simon (1991): *The Media and Foreign Policy*. New York: St. Martin's Press.
- Shaffer, Brenda, ur. (2006): *The Limits of Culture: Islam and Foreign Policy*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Sharp, Paul (2001/2004): *Making Sense of Citizen Diplomats*. V *Diplomacy Volume III: Problems and Issues in Contemporary Diplomacy*, ur. Christer Jönsson in Richard Langhorne, 343–61. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE.
- Sharp, Paul (2009): *Diplomatic Theory of International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Simoniti, Iztok (1994): *Diplomatsko pravo*. Ljubljana: FDV.
- Simoniti, Iztok (1995a): *Specialne misije*. Ljubljana: FDV.
- Simoniti, Iztok (1995b): *Multilateralna diplomacija*. Ljubljana: FDV.
- Singer, J. David (1961): The Level-of-Analysis Problem in International Relations. *World Politics* 14 (1): 77–92.
- Smith, Karen E., in Margot Light, ur. (2001): *Ethics and Foreign Policy*. Cambridge: Cambridge UP.
- Smith, Steve, Amelia Hadfield in Tim Dunne, ur. (2008): *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*. Oxford: Oxford University Press.
- Snow, Nancy, in Phillip M. Taylor, ur. (2009): *Routledge Handbook of Public Diplomacy*. New York: Routledge.
- Snyder, Richard C., H. W. Bruck in Burton Sapin, ur. (1962): *Foreign Policy Decision Making: An Approach to the Study of International Politics*. New York: Free Press.

- Sprout, Harold Hance in Margaret Tuttle Sprout (1962): *Foundations of International Politics*. Princeton, NJ: Van Nostrand.
- Steiner, Zara (1982): *The Times Survey of Foreign Ministries of the World*. London: Times Books.
- Susskind, Lawrence E. (1994): *Environmental Diplomacy: Negotiating More Effective Global Agreements*. New York: Oxford UP.
- Svetličič, Marjan, in Sabina Kajnc (2009): Neformalni viri vpliva v EU: trdo in mehko znanje ter učinkovitost državne uprave v času predsedovanja Svetu EU. *Družboslovne razprave* 25 (61): 59-79.
- Tomšič, Ivan (1949): *Meddržavno pravo z diplomatsko-konzularnim pravom*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
- Türk, Danilo (2005): Pravo in diplomacija. *Nova revija* 24 (284): 1-11.
- Udovič, Boštjan (2009): *Ekonomska in gospodarska diplomacija*. Ljubljana: FDV.
- Vrhunec, Marko (1989): *Politična ekonomija globalizma*. Ljubljana: Gospodarski vestnik.
- Vukadinović, Radovan (1995): *Diplomacija: strategija političnih pogajanj*. Ljubljana: Arah Consulting.
- Walker, Ronald A. (2009): *Multilateral Conferences: Purposeful International Negotiations*. Houndmills: Palgrave.
- Watson, Adam (1981/2005): *Diplomacy: The Dialogue between States*. London: Routledge.
- Wendt, Alexander (1999): *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge UP.
- White, Brian (2001): *Diplomacy*. V *The Globalisation of World Politics: An Introduction to International Relations*, ur. John Baylis in Steve Smith, 317-29. Oxford: Oxford UP.